

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

Szabó Hajnalka

2014

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Tanító- és Óvóképző Kar

„Két lélek, egy gondolat.”

Kodály öröksége Forrai Katalin és Kokas Klára értelmezésében

Témavezető:

Dr. Szarka Júlia

adjunktus

Szerző:

Szabó Hajnalka

óvodapedagógus szak

Budapest

2014

Tartalomjegyzék

Témaindoklás.....	3
Kodály öröksége a két tanítvány értelmezésében	5
A könyvek műfaji elemzése	10
Forrai Katalin: <i>Ének az óvodában</i>	10
Kokas Klára: <i>Öröm, bűvös égi szikra</i>	12
A könyvek módszertani szempontú elemzése	14
A zenei képességek fejlesztésének területei.....	20
Felmerülő egyéb szempontok a feldolgozásban.....	26
„Egy Kokas- pedagógus”- interjú elemzés	30
Összegzés.....	31
Irodalomjegyzék	33
Mellékletek.....	34

Témaindoklás

Tudományos Diákköri dolgozatom témáját zenei előképzettségem és érdeklődésem inspirálta. 2012-től, tanulmányaim megkezdésétől kezdve érdekelt az óvodai zenepedagógia, zeneoktatás. Mint ahogy minden óvodapedagógusi képzésben részt vevő hallgató, én is ekkor ismerkedtem meg Forrai Katalin *Ének az óvodában* című könyvével. Óvodai gyakorlati munkám során e könyv iránymutatásait figyelembe véve dolgoztam ki tevékenységem tervezeteit, nagy hasznomra volt azok megvalósításában is.

Később, egy ismerősöm révén kerültem kapcsolatba Kokas Klára zenepedagógiai módszerével, ekkor kezdett el érdekelni, miben is más ez az irányzat. Úgy vettem észre, hogy szélsőséges pozitív és negatív érzelmek övezik, ezért is tűztem ki célul azt, hogy összehasonlítom a hagyományos, Forrai Katalin által megfogalmazott óvodai zenepedagógiai irányzatot Kokas Klára zenepedagógiai koncepciójával.

Forrai Katalin és Kokas Klára könyvét olvasva felmerült bennem a kérdés, hogy két Kodály tanítvány, azonos tanítást kapva mesterüktől milyen okok hatására, mennyi idő elteltével dolgozták ki saját módszerüket.

Számomra fontos, hogy objektívan tudjam bemutatni a két irányzatot, nem célom, hogy csak feketén- fehérén látassam, jó és rossz tulajdonságok felsorakoztatásával mutassam be a két rendszert. Éles határ nem húzódik a kettő között, mivel mindkettő kodályi alapokon nyugszik. Hipotézisem szerint úgy gondolom, az elemzett módszerek célja ugyanaz, csak a megvalósításban lehet eltérés.

Nem állíthatók szembe egymással ellentétként, mégis vannak olyan alapotívumok, melyek mássá, érdekessé teszik egyik-másik módszert. Akárcsak egy tetszőleges asszociációs játéknál, ha azt mondjuk levél, nem biztos, hogy mindenki azonos színű, formájú, méretű, fajtájú levelére gondol, pedig mindegyik megoldás helyes, mivel mindenki levélre gondolt.

Ezt a fajta más szemszögből való gondolkodást szeretném bemutatni, hogyan ért végül mindkét gondolat azonos célra. Rendkívül érdekes számomra, hogy mindkettejük módszerének a magját a gyerekek és a zene jelentik, ebben nem különböznek, csupán a hozzájuk vezető út milyenségében: egyik határozottan egyenes, másik kanyargós.

Kutatásomban a következő két dokumentumot hasonlítom össze:

- Forrai Katalin: *Ének az óvodában*
- Kokas Klára: *Öröm, bűvös égi szikra*

Ezek a könyvek mind tartalmazzák azokat a módszertani elveket, melyekre egyik-másik koncepció épül. Továbbá kutatásommal rávilágítok az összekötő, központi gondolatra, valamint az eltérő véleményekre, értelmezésekre, melyek egyedivé teszik a két rendszert.

Kutatásom során alkalmazott módszerek:

Dokumentum és strukturált interjú kvalitatív és kvantitatív elemzése.

Kodály öröksége a két tanítvány értelmezésében

A két módszer közös kapcsolódási pontjának Kodály Zoltán alapelveit tekintem, mivel Forrai Katalin és Kokas Klára is a tanítványai voltak, mindketten azonos tanítást kaptak, valamint a tanár úr mindkettejük életútját figyelemmel kísérte. Véleményem szerint irányelvei, útmutatásai keresztülszövik mindkét módszert, erre szeretnék bizonyítékot találni és ebben a fejezetben kutatásomnak ezt részét ismertetem.

Először arra térek ki, hogy Kodály Zoltánnak nemcsak tanításai jelennek meg a két dokumentumban, hanem Forrai Katalin és Kokas Klára is egyaránt megemlíti őt.

♪ Forrai Katalin köszönetnyilvánításában: „... Tanár Úrnak, Kodály Zoltánnak, aki türelemmel és kemény bírálattal egyengette módszertani elgondolásaimat, gyakorlati munkámban hosszú éveken keresztül javított és irányított...” (Forrai, 1993, 7.)

♪ Kokas Klára így ír: „Mert nekem például személyes bátorságot adott az életutamra, igényességet és a szüntelen megújulás örömét. Mondhatnám: diadalát. Életformát és ihletést. Türelemet, kivárást, hogy elfogadjanak.” (Kokas, 1998, 13.)

Kokas Klára bővebben „Iránytű” című fejezetében ír Kodály Zoltánnal való közös munkájukról, valamint arról, milyen volt tanítványának lenni:

„Kodály Zoltán a tanárom volt, az ő elvei, elgondolása szerint tanultam éneklést, népdalgyűjtést, szolfézst, zenei írás-olvasást, hallásfejlesztést, kórusvezetést.” (Kokas, 1998, 11.)

Kodály Zoltán alapelveinek értelmezése, megvalósulása

Kodály: „A zene lelki táplálék és semmi mással nem pótolható. Aki nem él vele: lelki vérszegénységben él és hal. Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, melyekbe csak a zene világít be.”

A zene emberformáló, személyiségformáló erő.

♪ Forrai Katalin könyvében a zene mint emberformáló erő formálja a gyermek ízlését, esztétikai fogékonyságát, hat az akarat fejlődésére, általa fejlődik a koncentráció, indulatot fékez, hatással van az értelmi és érzelmi fejlődésére, valamint az énekes játékok szerepeinek vállalásával gyarapodnak tapasztalatai.

♪ Kokas Kláránál ennek az alapelvnek az érvényesülése más megközelítésből valósul meg: az improvizatív mozgással való totális zenei élmény, zenebefogadás oldja a feszültséget, érzelmi megnyílást eredményezhet, ezáltal az érzelmek útján kíván előidézni egyfajta pozitív változást. Úgy gondolom ez a pozitív érzelmi változás, úgynevezett „megnyílás” olyan erőket befolyásol, melyek képesek a személyiség formálásra.

Kodály: „A gyermekek zenei nevelését kilenc hónappal a megszületésük előtt kell elkezdni. Ezt a nevelést már kilenc hónappal az anya megszületése előtt kell elkezdni.”
A zenei nevelést 9 hónappal a születés előtt kell kezdeni.

♪ Forrai Katalin könyvében nagy hangsúlyt kap a zenei érdeklődés felkeltése óvodában. Sőt már bölcsődében is, ezt bizonyítja *Ének a bölcsődében* című könyve, mely édesanyák számára is rendkívül hasznos, ebben hangsúlyozza a lehető legkorábban elkezdett zenei nevelést.

♪ Kokas Klára egyik mondatában fellelhető ehhez az alapelvhez fűződő pozitív viszonyulása: „A rezgéseket minden élő test felfogja, már az anyaméhben.” (Kokas, 1998, 15.)

Tehát már legkorábban, magzati korban érdemes énekelni, mert képes a baba érzékelni a hang által keltett rezgéseket, könyvének „Botfűlűek” című fejezetében a várandós anyákat is arra buzdítja, minél többet énekeljenek fejlődő kisbabájuknak.

Kodály: „Minden népnek van egy sereg népdala, amely oktatásra kiváltképpen alkalmas. Ezeket jól kiválogatva, a népdal lesz a legmegfelelőbb tananyag, hogy rajta a gyermekeknek az egyes zenei elemeket bemutassuk és tudatosítsuk ezeket... Mielőtt más népeket akarunk megérteni, magunkat kell megértenünk. Semmi sem alkalmasabb erre, mint a népdal. És az idegen országok népdalainak megismerése a legjobb út az idegen népek megismeréséhez.

Mindezen fáradozások végcélja abban áll, hogy a tanulókkal megismertessük és megszerettessük a múlt, a jelen és a jövő klasszikusait.”

Minden nép, zenei nevelésének a saját néphagyományából kell kiindulnia.

♪ Forrai Katalin által az óvodában javasolt dalok legjelentősebb részét a népi gyermekdalok alkotják, valamint a zenehallgatásra szánt népdalok. Ezt egészítik ki a mondókák, a komponált dalok és a műzenei szemelvények.

„Az énekes gyermekjátékok néha a felnőttek ritmusaiból, népszokásaikról ellesett motívumok, így a történelmi, társadalmi változások töredékben megmaradt hordozói.” (Forrai, 1993, 38.)

♪ Kokas Kláránál a népdalok vagy az ismert népdalokra improvizált dallamok a tevékenység mindhárom szakaszában megjelennek, de eltérő mértékben. A köszöntéseknél legfőképp az ismert népdalok dallamira való improvizáció a jellemző.

A fő részben, az úgynevezett körjátékokban énekelnek különböző karakterű népdalokat. Azonban a nagyobb rész tartalmazza a legfőbb eltérést: itt a gyermekek műzenei részletekre táncolnak, vagy más népek, eltérő lüktetésű népzenejére „változnak át”. A búcsúének ismert és új népdalokon alapul, melyet a gyerekek és a felnőttek közösen énekelnek.

Kodály: „Akit előbb énekre tanítunk, csak azután hangszerre: hamarabb megfogja a meloszát minden zenének... Az énekkel olvasókészséget szerez a növendék, ezzel könnyebben hozzáfér a nagy szellemek alkotásaihoz, rövidebb idő alatt több művet ismerhet meg, mintha csak fáradságosan silabizál.”

A zenetanulás legtermészetesebb módja az éneklés.

♪ Forrai Katalin művében ez az alapelv abban nyilvánul meg, hogy a gyermekdalokat és a komponált gyermekdalokat a gyermekek bevonásával, énekeltetésével valósítja meg. Az énekhang preferenciája abban is megnyilvánul, hogy a hangszertanulási lehetőségek csekélyek. A pedagógus természetesen játszhat hangszeren, és ajánlott is, a gyerekek ki is próbálhatják azt, de elsősorban énekhangjukat fejlesztik az énekes játékok, gyermekdalok által.

♪ Kokas Kláránál is az énekhang kiemelt szerepe jellemző.

Önmagáról így vall: „Az éneklés? Anyanyelvem.” (Kokas, 1998, 15.)

Azonban ennek az irányelvnek a bővített értelmezésével találkoztam, mivel szerinte ugyanolyan természetes mód a zenebefogadásban a mozgás, a mozdulat. Úgy tartja, nincs is természetesebb ennél.

„Ha olyan országban élnék, ahol a zenei írás-olvasást nem, vagy nem jól tanítják, összekapcsolnám azt is a magam mozgási és improvizatív felfedező zeneprogramjával.” (Kokas, 1998, 16.)

A hangszerek kevés alkalommal jelennek meg tevékenységein, és akkor legfőképp azért, hogy a gyerekek élőzenére táncoljanak, nem pedig hangszertanulási célból.

Kodály: „A gyermek ne fogalmakat, definíciókat gyűjtsön, hanem zenekincset. Annak számbavételére, rendező áttekintésére ráér később.”

Az élőzene fontossága.

♪ Forrai Katalin egyértelműen érvényesíti ezt az alapelvet művében, ő is azt vallja, hogy a zenélés elsődlegesen saját tapasztalatokon alapuljon, legyen az az élőhang használata, vagy egy saját élményen alapuló zenemű, hangszer meghallgatása.

♪ Kokas Klára is előnyben részesíti az élőzenét, azonban a táncokhoz CD-ről játssza le a műzenei részleteket. Ez kissé hátránya a tevékenységeinek, azonban mégsem várható el, hogy egy koncertzenekar jelenjen meg egy-egy óra alkalmával, melyen a gyerekek táncolnak. A műveket nem teljes hosszában játssza le, hanem egy-két perces részletet, azt is többször ismételve. Emiatt a problémák miatt célszerűbb a CD-ről való lejátszás.

Kodály: „Az egyensúly helyreállítására legsürgősebb teendő az iskolai zeneoktatás fejlesztése, jobban mondvá megteremtése. Minden gyermeknek joga, hogy az iskola kezébe adja azt a kis kulcsot, amellyel, ha ő is akarja, bejut a zene csodakertjébe, s azzal egész élete értékét megsokszorozza.”

A zenei analfabetizmus felszámolása.

♪ Forrai Katalin nem véletlenül hangsúlyozza, hogy mennyire fontos minél előbb elkezdni a zenei nevelést és a folyamatos fejlesztést. Az ő szemléletében az óvoda az iskola előkészítője, ezáltal a kottairáshoz- és olvasáshoz szükséges képességek megalapozója.

♪ Kokas Klára esetében más a helyzet, mivel más szemszögből közelít ennek az alapelvnek az értelmezéshez. Ő nem a kotta írás- és olvasás előkészítésének feladatát emelte ki és célozta meg, hanem az érzelmek zenével való nevelését. Törekvéseiben igyekezett a szegényebb, elesettebb rétegekhez is eljuttatni a zene varázsát, oda, ahol inkább hatásosabb a zene szeretetére nevelés.

Kodály: „Legyen a zene mindenkié!”

♪ Forrai Katalinnak célja, hogy az óvodában minden egyes gyermekhez eljusson a zene. Ezt az énekes gyermekjátékok közös játéklélményével, a közös együtténekléssel és a megfelelő légkörű énektevékenységekkel kívánja elérni.

♪ Kokas Kláránál is szintén megvalósul ez az alapelv, azonban ő sajátos módon kibővíti testi, lelki fogyatékosokra, nevelési tanácsadóból elküldött problémás gyermekekre. Hisz ők is érezhetik a zene által keltett rezgéseket. Módszere a zeneterápia alapjait tartalmazza.

Összegzés

Ebben a fejezetben az volt a célom, hogy mindkét dokumentumban megtaláljam a legfontosabb kodályi alapelveket, különböző, eltérő vagy kibővített értelmezésben egyaránt. További célom ezzel, hogy rávilágítsak a módszerek hasonlóságaira, különbözőségeire. Szeretném hipotézisemet pozitívan is visszaigazolni, mely szerint Forrai Katalin és Kokas Klára célja ugyanaz, csak a célhoz való eljutás más.

A könyvek műfaji elemzése

Forrai Katalin: *Ének az óvodában*

Forrai Katalin könyve, az *Ének az óvodában*, az óvóképzésben részt vevő hallgatók alapolvasmánya, mely alapján elsajátíthatják az óvodai zenei nevelés tevékenységeinek dalanyagát, tervezési módjait és annak megvalósítását. Az általam elemzett könyv 1993-as kiadású, az Editio Musica Budapest kiadásában jelent meg, ez az 1974-es eredeti könyv tizenegyedik kiadása.

A könyvet az alábbi Kodály idézet nyitja meg: „Az óvodával, annak zenéjével foglalkozni nem mellékes pedagógiai kérdés, hanem országépítés.” (Forrai, 1993, 5.)

A tartalomjegyzék világos, áttekinthető formában közli az érdeklődővel, melyek azok a lényeges, az óvodai zenei nevelésben kulcsfontosságú szerepet betöltő témakörök. A könyvet tartalmi szempontból két fő részre lehet osztani: módszertani részre, valamint mondóka- és dalgyűjteményre.

A kutatásom szempontjából a leglényegesebb a módszertani rész, mely 9 fejezetében sorra veszi a következőket:

- I. A zenei nevelés helye az óvodai zenei nevelés folyamatában
- II. A zenei nevelés helye az esztétikai nevelésben
- III. A zenei nevelés az óvodai programban
- IV. Az énektanítás anyaga
- V. A zenei képességek fejlesztése általában
- VI. A zenei képességek fejlesztésének területei
- VII. Az óvónő módszertani kultúrája
- VIII. A zenei nevelés tervezése
- IX. A család és az óvoda kapcsolata
- (X. Dalanyag és XI. Függelék)

A könyv műfaji szempontból módszertani könyvnek tekinthető, mely logikus, lényegre törő, pedagógusok számára íródott. Felépítése, tömör hangvétele segített feldolgozásában. Alapot

adott, melyhez könnyen rendelhettem hozzá gondolataimat. Ha meg lehetne fogalmazni egy szóban a könyv mondanivalóját, akkor az a szó a „fejlesztés” lenne.

Módszerében kiemelt szerepet kap a zenei képességek fejlesztése mellett az általános képességfejlesztés is.

A tevékenység menete:

Állandó tartalma a mondóka, énekes gyermekjáték, komponált gyermekdal és zenehallgatási anyag. Ezek rendszerint ebben a sorrendben követik egymást. A zenehallgatási anyag kezdheti és zárhatja a tevékenységet, ez a pedagógustól függ.

A tevékenység menete leginkább a kiemelt zenei feladat köré összpontosul, ezért a tematikusan válogatott zenei anyagot és a tevékenység menetét nagyban befolyásolja.

Kokas Klára: *Öröm, bűvös égi szikra*

Az *Öröm, bűvös égi szikra* című könyv 1998-ban, az Akkord Zenei Kiadó Kft. kiadásában látott napvilágot, Kokas Klára könyve már megjelenésben is más, mint az előző fejezetben bemutatott dokumentum.

A művet Isaac Stern szavai nyitják meg: „Klárának, aki olyan szenvedélyesen hisz a zene erejében, és vallja: „kulturált ember nem élhet zene nélkül” (Kokas, 1998), majd pedig Nádas Péter ajánlását olvashatjuk.

Forrai Katalin könyvével ellentétben sokkal nehezebb megfogalmazni, mit is akar sugallni nekünk ez a könyv, hiszen sem címe, sem felépítése nem utal arra, hogy bármilyen módszert is meg akarna velünk ismertetni. Míg Forrai Katalin könyvét illusztrációk, Kokas Klára könyvét színes, gyermekekről készült fotók, valamint gyermekrajzok díszítik.

Műfaji jellegéből adódóan másképp szólítja meg az olvasót. Lírikusabb, az ember úgy érezheti, mintha egy történetbe csöppenne, mivel megtörtént események alapján íródott.

A tartalomjegyzék a könyv végén található 11 fejezettel, ebből 9 fejezet szól a módszerről, tapasztalatokról. Korántsem olyan konkrétak, mint Forrai Katalinnál, egy-egy fejezetcím nem mutat rá konkrétan a benne található módszertani tartalomra. Ez nagyban nehezítette a feldolgozást. Kiemelt, konkrét tartalmak nélkül nem egyszer a sorok között kell olvasni a fejezetcímek kapcsán:

(I. Bevezető)

II. Zendítsd meg a testedet, a lélek vele zendül

III. Iránytű

IV. Partnerem a zene

V. Az érzelmek figyelme és a terápia

VI. A tanítás művészete

VII. Botfűlűek

VIII. Átadás: kézből kézbe

IX. Exultate, jubilate

X. Híd a folyón

(XI. Irodalomjegyzék)

Bővelkedik példákban, mindennapos tapasztalatokban, történetek sokaságában, emiatt természetesen feldolgozni, rendszerezni is nehezebb az átadott tudásanyagot. Műve, csakúgy mint módszere, rendkívül természetközpontú, próbálja minden egyes tapasztalatát, ismeretét természeti hasonlatokkal szemléltetni a könnyebb megértés érdekében. Kiemelt szerepet kap módszerében a zene mozgással való összekapcsolása.

„Iránytű” című fejezetében megfogalmazza melyek voltak azok a tényezők, melyek hatásra kialakította módszerét. Eleinte ő is a hagyományos zenei nevelés útján járt, kutatásokat végzett a zene transzferhatásairól, azokat Kodály Zoltán segítségével külföldön is bemutathatta. Tanított Amerikában, megismert új tanítási formákat és korszerű pszichológiai felfedezéseket. Új tanítási helyzeteket vállalt, melyek rászorították, hogy új tanítási módokat találjon ki. Ezen hatásokra a zene átélésének, befogadásának, figyelmének és élményfeldolgozásának új lehetőségeit dolgozta ki. (Kokas, 1998)

„Letértem a zenetanítás hagyományos útjáról, el a megszokottól és megtanulttól.” (Kokas, 1998, 13.)

Módszerében kulcsfontosságú szerepet tölt be az improvizatív éneklés és mozgás. Énekes tevékenységeit három csoportba sorolja: köszöntések, körjátékok, búcsúénekek.

Tevékenysége e szerint a sorrend szerint valósul meg:

A köszöntések a kapcsolatteremtés eszközei, melyekhez a név-éneklések változatai tartoznak dalban, vagy improvizált dallamban. Ezekhez tartoznak még az üdvözlések, megünneplések, megemlékezések, melyek mehhitté teszik a csoport életét.

A körjátékok dramatizált játékok, melyek során a módszerre jellemző „átváltozás” motívuma jelenik meg. A gyerekek műzenei részletekre, más népek eltérő lüktetésű népzenejére szabad mozdulatokkal táncolnak egyedül vagy társsal.

A búcsúénekek a tevékenységek végét jelzik, ez a nagymozgásokat követő elnyugvás. A búcsúénekeknek külön jelzése a meggyújtott gyertya. A tevékenység záró motívumának célja a biztonságos érzés megteremtése, mivel itt a szülők, gyermekek együtt, nyugodt testhelyzetben énekelnek.

Különleges vonása, hogy a tevékenységen részt vehetnek a szülők is, valamint ezeket az alkalmakat videofelvételen rögzítik, mely feldolgozása a tevékenység után történik.

Módszerének kiemelt célja, hogy a zenebefogadással teljes figyelemre nevel.

„A mozdulatok szabadsága segíti a zene mély befogadását.” (Kokas, 1998, 17.)

A könyvek módszertani szempontú elemzése

A két könyv és a módszerek bemutatása után szeretném részletesebben is összehasonlítani azokat. A zene mint fogalom mindkét módszerben másképp jelenik meg.

A zene mint fogalom

♪ Forrai Katalin a zenét mint fejlesztő eszközt tekinti meghatározónak. Általa a gyermek nemcsak zenei, hanem általános képességei is fejlődnek. Hat az érzelmi fejlődésre, az érzelmek közvetlen kiváltásával, fejleszti a gyermekek érzékenységet és fogékonyságát, színesíti érzelemlátását a különböző szerepvállalások során, fűkezi az indulatokat, ezzel hatva a gyermek akarására. Kihatással van a gyermek értelmi fejlődésére, pontosítja a gyermek megfigyelőképességét, a zenei fogalompárok összehasonlításával és megkülönböztetésével hat a gondolkodási folyamatokra. Segíti a szocializációt, kihatással van a társas kapcsolatok fejlődésére.

A dalok és játékok megtanulása az emlékezet fejlesztését szolgálja. A képzelet és fantázia kiemelt szerepű a zenei nevelésben.

„A képzelet színösszege nélkül nincs művészi átélés, csak a hangösszegekre tárgyilagos érzékelés, észlelés. Fantázia nélkül a zenéből elmarad az összefűgés, az arány, a dinamika szépségének és harmóniájának élvezete.” (Forrai, 1998, 13.)

A képzelet és a belső hallás összekapcsolásával hat a zenei alkotókedvre, a közös játékok során a társas kapcsolatok fejlesztésére is külön hangsúlyt tesz. A testi fejlődés az énekes játékok során a koordinált mozgás, az egyensúlyérzék, a légzőkapacitás növekedésében nyilvánul meg. (Forrai, 1998)

♪ Kokas Klára értelmezésében a zene egy olyan eszköz, amelyből a gyermek ihletet merít. A zene hatására mozdulatokat szű és eljuttassa az általa keltett élményeket. „Partnerem a zene” fejezetének címe azt sugallja, a zene közel áll személyiségéhez.

„Az igazi zene méhtápláléka viszont életet ír elő, rendet alapoz meg, a rend igényét, a rend örömét.” (Kokas, 1998, 16.)

A zene által keltett rezgések különböző értelmezése

♪ Forrai: „A hang azonban nem magas vagy mély, hanem a rezgése gyorsabb vagy lassabb, tehát az időben terjedő hangrezgést tesszük át térre.” (Forrai, 1993, 12.)

♪ Kokas: „A sokféle tanulás közül, amelyekkel életünkben dolgozunk lehet, a zene beszéde leginkább testi. Mert a rezgésanyaga a testünk rezgéseire közvetlen, rövid úton jut el, fizikai funkciókban, a csontok belsejében, a lágy részekben, a nedvekben, hormonokban és véráramban.” (Kokas, 1998, 7.)

„A zene anyaga? Rezgés. Felfogó közege? A teljes test: a levegőjével, nedveivel, üregeivel, csontjaival és lágy részeivel.” (Kokas, 1998, 15.)

A gyermek zenei fejlődése óvoda előtt és után

♪ Forrai Katalin épít a gyermekek meglévő ismereteire, 3 éves kor alatt próbál a lehető legtöbbet fejleszteni. Azért, hogy az óvodát követő intézmény megfelelően tudjon építkezni a stabil alapokra, ezért elengedhetetlen, hogy a gyermeknek megfelelő zenei alapképességei legyenek. Forrai Katalin épp ezt kívánja elérni, a 3-6 éves gyermekek óvodai, tervszerű ének-zenei fejlesztésével.

♪ Kokas Kláránál ennek éppen az ellentétes értelmezése nyilvánul meg, mivel a gyermekek szabadon, döntésük alapján kapcsolódhatnak be a tevékenységbe. A tevékenységeken nincs olyan, hogy valami kötelező lenne, nincsenek elvárások, hogy a gyermeknek hány év után kell eljutnia egy bizonyos fejlettségi szintre. Egyetlen célja van, a „kinyitás”, mely ha 3 év alatt sem ér célt, akkor sincs probléma.

A zenei nevelés alkalomszerű és tervszerű formái

♪ Forrai Katalin úgy fogalmaz, hogy a zenének az egész napot át kell hatnia, a zenélésre alkalmat adó pillanatokot lehetőség szerint ki kell használni. Ez segít a jó zenei légkör megteremtéséhez. Az alkalomszerű lehetőségek mellett természetesen a zenei nevelés tervszerű formáit is alkalmazni kell, mely során egy kiemelt zenei feladat, vagy projekttema feldolgozása a pedagógus feladata.

♪ Kokas Kláránál is hasonlóképp megjelenik az alkalomszerűség és a tervszerűség. Az alkalomszerűség abban nyilvánul meg, hogy a pedagógus a gyermekek ötleteinek figyelembe vételével, a gyermekek hangulatához alkalmazkodva választ népdalt. Ehhez szintén nagyfokú rugalmasság szükséges, valamint egy olyan mértékű népdalismeret, mely lehetővé teszi a megfelelő népdal kiválasztását.

A tervszerűség a tevékenység fő szakaszában valósul meg, mivel a pedagógus előre kiválasztott műzenei részletet biztosít.

Az egymásra épülő fejlettségi szintek jellemzői

♪ A gyermekek zenei fejlődése nemcsak életkorok szerint különböző, hanem az életkori csoportokon belül is eltérő lehet. Forrai Katalin módszerében a legnagyobb felelőssége a pedagógusnak van, mivel neki tisztában kell lennie a különböző fejlettségi szintek jellemzőivel, főleg az iskolába készülő gyermekek esetében.

♪ Kokas Klára módszerében nincs elvárás, hogy milyen képességekkel kell rendelkeznie a gyermeknek a tevékenység előtt vagy után. Nincs életkor szerinti megkötés, felosztás. Életkori megkötés nélkül bővíthet „dalkincsük”, gyarapodhatnak tapasztalataik, fejlődhet „nyílási”, érzelmi képességük. Emellett nincs megkötés azt illetően sem, hogy épek vagy sérültek-e a gyermekek.

A különböző életkorú gyermekek együttnevelése

♪ Forrai Katalinnál nagyon fontos, hogy a gyermekek tevékenységben való részvétele önkéntes legyen. A differenciálás módszerét alkalmazza, mely szerint a foglalkozás során a fiatalabb gyermekek be-és kikapcsolódhatnak, az iskolába készülőknek azonban kötött. A különböző életkorú gyermekek együttnevelésénél két lehetőséget kínál a megfelelő fejlődés érdekében:

- sok mondókát és kis hangterjedelmű dalokat tanuljanak,
- a csoportos foglalkoztatási forma alkalmazásával, egy időben különböző szintű feladatok gyakoroltatása.

♪ Kokas Kláránál különböző életkorú, és egészségi állapotú gyermekek együttnevelése valósul meg, ennek kapcsán azonos népdalokat énekelnek és azonos műzenei részletre táncolnak. Ezáltal, hogy a gyermekek különböző egészségi állapotúak, nem jelent problémát az ép gyermekek részéről a teljes körű elfogadás, ezáltal szociális képességeik, érzékenységük nagyban pozitív változáson megy át.

Ünnepek

♪ A hagyományos óvodai környezetben az ünnepek megismerése fontos, ezáltal a gyermek ismereteket szerez néphagyományairól játékos formában. Az óvodai ünnepek lehetőséget biztosítanak kisebb produkciók előadására.

Ünnepek: Anyák napja, Mikulás, karácsony, farsang, évzáró, (húsvét, nemzeti ünnepek).

♪ Kokas Klára módszerében a hagyományokról nem esik szó, az ünnepeket más szemszögből közelítik meg. A „belső ünnepek” a jellemzőek leginkább, mikor valaki bravúrosat táncolt, vagy aki éppen eddig még nem mozdult, ő is csatlakozik a gyerekekhez. Ez jellemzi ennek a módszernek az ünnepi hagyományait.

Az énektanítás anyaga

♪ Forrai Katalin két csoportba osztja az énektanítási anyagot:

- gyermekek dalanyaga
- zenehallgatási anyaga

A gyermekek dalanyagában kiemelt szerepe van a mondókának, egyenértékűnek tekinti azt a gyermekdalokkal. A mondókákat két fajtára bontja: a kiszámolókra és az ölbeli játékokra. Mindegyiknél nagyon fontosnak tartja a mozdulatot, mely a mondókát kíséri. A kiszámolóknál az egyenletes lüktetést, az ölbeli játékoknál pedig a simogató, cirógató, a történethez kapcsolódó mozgást emeli ki.

Az énekes gyermekjátékok jellemzője az egyszerű ritmus, az ismétlődő dallammotívumok és leggyakrabban a pentaton hangkészlet. A gyermekdaloknak a helyes hanglejtés, a jellemző 2/4-es lüktetés, valamint a társas kapcsolatok fejlesztésében van kiemelt szerepe.

A dalok kiválasztásánál az életkor szerinti felosztást alkalmazza, mivel mások az elvárások kis-, középsős- és nagycsoportban. A dalok összeválogatásánál nagyon fontos a helyes arány, a kiemelt zenei feladathoz kapcsolódó megfelelő módszertani anyag megválasztása, és a megfelelő hangkészletű dalok összeválogatása, melyek alkalmasak a gyermekek hangterjedelmének.

Az életkornak nem megfelelő dalok a nehéz népdalok, valamint a rádióból, televízióból átvett gépzene. Nem ajánlja más népek eltérő hangterjedelmű, lüktetésű dallamait sem, mert úgy gondolja, az elsődleges cél a magyar néphagyomány ápolása.

A népdalokat, műzenét ezért is inkább zenehallgatási anyagnak szánja, igényesen kiválasztva az a gyermek ízlését formálja.

♪ Kokas Klára módszerében a mondókák nem jelennek meg, egyszerű, gyermekeknek szánt dalokat sem alkalmaz, helyette a körjátékokban, a búcsúénekekben magyar népdalokat énekelnek közösen. Az improvizatív dallamokban megjelenhetnek olyan fordulatok, melyek egyszerűek, hasonlítanak a gyermekdalokra, de külön kiemelt szerepet nem kapnak.

Zenehallgatási anyaga műzenei szemelvényekből, valamint más népek népzenejéből tevődik össze. A műzenei részletek különböző karakterűek, változatos válogatások és a zenetörténelem egészét öleli fel a reneszánsztól a 20. század zenéjéig. Idegen népek népzeneje eltérő lüktetése, változatos dallam- és ritmusvilága miatt került bele a válogatásba, mely ellentétet mutat Forrai Katalin szemléletével. Célja a kettes lüktetésből való kimozdítás.

Fontosnak tartom megfogalmazni, hogy Kokas Klára saját zeneválogatásukat hiányosnak találja, úgy gondolja, még több és változatosabb zenére lenne szüksége tanításához, és a pedagógusokat is arra biztatja, hogy ennek a zeneválogatás, a gyűjtemény gyarapítása véget nem érő feladat.

Forrai Katalinnal ellentétben, Kokas Klára nem elméleti ismeretek alapján (ritmus, dallamfordulat) rendezi a dalokat, hanem hangulatuk, képzelet- vagy figyelemfejlesztő adottságaik szerint.

Meg is fogalmazza, hogy nem logikusan felépítve halad, hanem megérzések alapján

A darabok időtartama: kezdőknél 1-2 perc, haladóknál 3-4 perc, melyet figyelmükkel körül tudnak ölelni.

A zenei képességek fejlesztésének területei

Forrai Katalin lépésről lépésre végighalad azokon a zenei képességeken, melyeknek fejlesztése óvodában elengedhetetlen, annak érdekében, hogy a gyermek egy biztos zenei alappal tudjon indulni iskolába lépéskor. Megfogalmazza, hogy a képességfejlesztési területeknél fontos a testi és szellemi fejlődés összhangja.

Az éneklési készség fejlesztése

♪ Az éneklési készség utánzásra alapul, a dalokat hallás után tanulják a gyerekek, ennek feltétele a pontos hallásképzet, és a hangszálak irányításának helyes mechanizmusa.

A tiszta éneklést kis hangterjedelmű, megfelelő hangmagasságon énekelt dalokkal lehet és ajánlott fejleszteni. Pedagógiai módszer használata szükséges ennél a képességfejlesztésnél, mégpedig a javítás módszere, például ha a gyermek rossz hangon kezdi énekelni a dalt, a pedagógusnak ezt javítani kell, meg kell tanítani a gyermeket a helyes hang átvételére.

Nagyon fontos az óvónői minta, mivel a gyermekek utánozzák hangképzését, szövegkiejtését, hangszínét.

A gyengehallású gyermekek fejlesztését különböző módon kívánja elérni, legfontosabb pedagógiai módszere erre a dicséret és a türelmes kivárás. A pedagógus gyakorolhat külön a gyermekkel, de biztosíthat olyan lehetőséget, mikor a gyermekek óvónői segítség nélkül énekelhetnek. Ennél a képességfejlesztési területnél a legfontosabb alaptétel, hogy minden gyermek zenei hallása fejleszthető.

A pedagógus feladata még a gyermekhang ápolása és óvása az erőltető énekléstől.

♪ Kokas Klára nem kifejezetten emeli ki módszerében a zenei képességek fejlesztését. A zenebefogadást teljes egészében, totális szempontból közelíti meg, nem bontja alkotóelemeire. A tevékenységében fellelhető zenei képességeket nem tudatos és tervszerű eszközökkel fejleszti.

Tevékenységei során nem ad hangot, elkezd egy népdalt és a gyerekek bekapcsolódnak az éneklésbe. Soha nem javít, úgy tartja, hogy nincs rossz hang, nincs rossz mozdulat, nincs rossz kérdés, melyet javítani kellene.

Módszerében megjelennek a gyengehallású gyermekek, de más elnevezésben, ennek fejezetcímet is adott „Botfülűek” néven. A gyengébb hallású gyermekek esetében a legfontosabb a dicséret, az ösztönzés és az aktív éneklés.

A zenei hallás fejlesztése

♪ Forrai Katalin a zenei hallás fejlesztését különböző kiemelt zenei feladatokkal kívánja elérni, mint például a magas és mély hang különbségének éreztetésével, a halk és hangos hangok megkülönböztetésével, a különböző hangszínek felismerésével, valamint a belsőhallás fejlesztésével, de mégis az aktív énekléssel.

Mindezen feladatok gyakorlása a zenei írás-olvasás megalapozója. Különböző játékos helyzetek szolgálnak a zenei hallás fejlesztésére.

♪ Kokas Klára a zenei hallást nem a hangok térbeli szemléltetésével, a hangok megfigyeltetésével akarja fejleszteni, hanem aktív énekléssel és változatos zeneművek hallgatásával. Szerinte a kiművelt hallás abban is megnyilvánul, ha a gyermekek felismerik az igényes zenét, melyet élmény hallgatni.

Ritmusérzék fejlesztése

♪ Forrai Katalin a ritmusérzék fejlesztését, csakúgy, mint a zenei hallás fejlesztését is különböző zenei feladatokra bontja, az egyenletes lüktetés érzékelésére, a változatos ritmusképletek megkülönböztetésére, az egyenletes lüktetés és ritmus összekapcsolására és tempóérezékelésre.

Az egyenletes lüktetés érzékeltetésére a legmegfelelőbb zenei anyag a mondóka. Lehetőséget biztosít a testen levő egyenletes lüktetés érzékeltetésére játék által, vagy a kiszámolók során. Az egyenletes járás gyakorlását inkább a gyermekdalok biztosíthatják, míg a ritmusképletek felismerése, hangoztatása egyaránt történhet mondókával és gyermekdallal.

A tempóérzékelés leginkább a megfigyelőképesség fejlettségén érezhető, ezt megfigyeltetéssel és a különböző tempójú motívumok gyakorlásával lehet legjobban fejleszteni.

Az igényes mozgáskultúra kialakításában nagy szerepe van az egyenletes lüktetés helyes érzékelésének, valamint a zenei formaérzék fejlettségének. Az egyszerűbb mozgásformák megismertetése a cél ebben az életkorban.

A gyerekek emellett még megismerkedhetnek az ütőhangszerekkel, de szerepük alárendelt, leginkább az egyenletes lüktetés érzékeltetésére szolgálnak.

🎵 Első látásra Kokas Klára módszerében a ritmusérzék fejlesztése nem kapott helyet, mivel tevékenységeiben nem jelenik meg konkrét módon a ritmus érzékelése. Nincsenek gyakorlatok az egyenletes lüktetésre, nem tapsolnak, érzékeltetnek ritmust.

Módszerében nem figyeltet meg ritmust, nem tudatosítják őket. Azonban a táncok által a gyermekek megtalálják a lüktetést, a ritmust, azok mozdulataik kifejezésében jelennek meg.

A műzenei részletek által a tempóérzékelés a gyermekek mozdulataiban nyilvánul meg, nem tudatos, inkább ösztönös formában. A zenére improvizált mozdulatok által leginkább zenei formaérzékük fejlődik. Legtöbbször a visszatérő zenei motívumokat érzékelik, mozgásukban ez láthatóvá válik.

Táncaik során nem az egyszerűbb, hagyományos mozgásokat használják. Egyedül és párban is táncolnak a tevékenységek során.

Hangszerek csak zenehallgatási célból jelennek meg a tevékenységeken.

A zenei formaérzék fejlesztése

🎵 Forrai Katalin a képességfejlesztések alapját már a legkisebb zenei egységek fejlesztésében próbálja megvalósítani. A zenei formaérzék fejlesztésében a legfontosabb szerep a motívumérzeté, mely már a mondókák gyakorlásával fejleszthető. Módszere a legkisebb zenei egységekből építkezik a legmagasabb zenei képességek felé.

A zenei formaérzék fejlesztésének két fokozata van, a dallammotívum és a ritmusmotívum.

A motívum érzékelésének első lépcsőfoka a motívumhangsúly kiemelése. Ez a már felsorolt és elemzett képességfejlesztések felhasználásával történik. Fontos az egyenletes lüktetés, a motívumok gyakorlása mondókák, vagy mozdulatok által.

A dallammotívum a visszhang-játékok, vagy a kérdés-felelet játékok során fejleszthető leginkább. Ezek a játékok szintén alkalmazhatóak a ritmusmotívum gyakorlásánál, ritmusvisszhang- játékkal, vagy ritmus kérdés-felelettel.

🎵 Kokas Klára módszerében a zenei formaérzék fejlesztése is indirekt módon történik. A műzenei részleteket többször ismételve táncolják el, az ismétlések hatására, ösztönösen alakul ki a gyerekekben a formaérzék. Kokas Klára kiemelten figyelt a zeneművek részleteinek keretére, ha nem talált megfelelő lezárást a választott zeneműben, inkább választott másikat, annak érdekében, hogy ezzel ne rontsa a zenei élményt.

A köszöntéseknél megjelenik a dallamvisszhang, de a gyermekek nem ugyanazt a dallamot hangoztatják vissza melyet előtte ismételtek, hanem improvizatív dallammal válaszolnak. Mivel a ritmusnak nincs kiemelt szerepe a módszerben, ezért a ritmusmotívum is csak a műzenei részletek hallgatásakor jelenik meg.

A zenei alkotókészség fejlesztése

🎵 A zenei alkotókészség alapja a zenei tapasztalás és a zenei emlékképek. A zenei önkifejezés két módja a spontán és a tudatos önkifejezés. Mindkettő nagyban befolyásolható azzal, hogy a milyen a pedagógus improvizáló kedve, és hogy képes-e megfelelő szabad alkotói légkört biztosítani. Az óvodában ezt a képességet is játékos módon lehet fejleszteni, például képekről, élményekről énekelve beszélgetni. A zenei alkotókedv fejlesztésével a problémamegoldó gondolkodás is fejlődik.

🎵 Kokas Klára módszerében központi szerepet tölt be a zenei alkotókészség fejlesztése. Az improvizált köszöntésektől kezdve, a szabad képzetársításokon alapuló tevékenységtartalmon át a természetes, nem begyakorolt mozdulatokból felépülő „átváltozásokig” az egész foglalkozást áthatja az improvizatív, alkotói légkör.

Úgy vélem, ehhez nagyban hozzájárul az a látásmód, hogy nincs rossz hang, nincs rossz mozdulat. Ez a zenei alkotókészség szoros kapcsolatban a problémamegoldó gondolkodással, hiszen egy problémát mindenki másképp tud megoldani, mint ahogy egy Stravinsky mű annyiféleképp értelmezhető, ahány gyermek egyszerre hallgatja.

A zene hallgatására nevelés

♪ Forrai Katalin úgy gondolja, a zenehallgatás a nap bármely szakában lehetséges és megvalósítható. Kezddhet és zárhat tevékenységet, de akár altatóként is elhangozhat. A cél, hogy a gyermeket a zene figyelmes hallgatására nevelje, ehhez azonban szükséges a pedagógus megfelelő előadási módja. Nem javasolja zenehallgatás során a gépzenét és a hangversenyeket sem.

♪ Kokas Kláránál a zene hallgatására nevelés a zene totális befogadásában nyilvánul meg. A gyerekek nem ülve hallgatják, érzékelik a zenét, hanem zenére táncolnak. Célja a teljes figyelem megteremtése, főleg az olyan gyerekek esetében, akik nem képesek a koncentrált figyelemre. Úgy véli, a zene effajta befogadása maradandóbb élményt hagy a gyermekekben.

A pedagógus módszertani kultúrája

♪ Forrai Katalin úgy gondolja, a pedagógusnak tudnia kell kottát írni-olvasni, legalább egy hangszeren tudnia kell játszani, 150-200 gyermekdalt, 20-30 mondókát, 50-60 zenehallgatásra szánt dalt, és 15-20 műzenei szemelvényt kell biztosan tudnia. Minden olyan készséggel, képességgel rendelkeznie kell, melyekkel a gyermekek zenei képességét tudja fejleszteni. Mintául szolgál a gyermekek számára, a tisztán éneklés, a megfelelő artikuláció, a helyes kiejtés, az élő előadásmód mind-mind elvárható a pedagógustól. Emellett ismernie kell a tudatos tervezés módjait, a gyermekek életkori szerinti dalanyag választását és tudnia kell egy éves zenei tervet készítenie, mely bőséges és változatos anyag összeállítást tartalmaz. Legyen tudatos, tervszerű, rugalmas és megfelelően tudja értékelni saját nevelői munkáját.

♪ Kokas Kláránál a pedagógus képességeihez hozzátartozik a nyitottság, rugalmasság, hogy megfelelően tudjon alkalmazkodni a váratlan helyzetekhez, legyen ötletes és játékos, legyen szabad, hogy a tevékenységet tovább tudja lendíteni, vagy megfelelő mederbe terelni. Népdalismerete legyen széleskörű, tudjon igényes zenei anyagot válogatni gyermekei számára. Valamint tudjon saját élményein keresztül zenét átadni a gyermekeknek, merjen a zenére szabad mozdulatokat szőni, a gyermekekkel együtt táncolni.

A zenei nevelés tervezése

♪ Forrai Katalin nevelőmunkájának alapja a tervszerűség, a tudatos fejlesztés. 1 és 3 éves távlatban is tudnia kell tervezni a pedagógusnak az alábbi szempontok szerint:

- az új ismereteket a korábbi ismeretekre építse
- a könnyebb anyagtól haladjon a nehezebb felé
- a körülményekhez alkalmazkodva (létszám, életkor, fejlettségi szint) állítsa össze az évi anyagot. (Forrai, 1998, 102.)

Valamint a heti rendszerességgel megtartott énekes tevékenységeket is meg kell tudnia tervezni, alkalmazkodva a kiemelt zenei feladathoz, vagy a projekttemához.

♪ Kokas Klára módszerében nem választják ki hónapokkal előtte a dalanyagot, mivel alkalmazkodnak a meglepetésszerű helyzetekhez.

A zenedarab kiválasztásának szempontjai: tudás, ismeret, empátia, érzelem. Fontosnak tartja, hogy a pedagógus válogasson, mivel ezzel fel tudja mérni saját érzelmvilágát, saját igényeit.

A kiválasztást az előkészület követi, mely hosszú időt vesz igénybe. Ebben a fázisban a pedagógus megismeri a zenét, próbálja felmérni hozzákapcsolódó érzelmeit és próbálja ezt mozdulatokban megmutatni.

A zeneválogatás munkafázisa időigényes, türelmet és pontosságot igényel a pedagógustól.

A család és az óvoda kapcsolata

♪ Forrai Katalin módszerében az óvoda és a család közösen nevelik a gyermeket. A család szakmai kérdésekben fordulhat a pedagógushoz, tájékoztatást kap a gyermek fejlettségéről.

♪ Kokas Klára tevékenységein a szülők részt vesznek, együtt énekelnek a gyermekekkel, ezáltal egy biztonságos, családi légkört teremtve a szabad kibontakozásra.

Felmerülő egyéb szempontok a feldolgozásban

Forrai Katalin könyvének fejezeteit sorra véve felmerültek további összehasonlítási szempontok:

A tevékenység menete

♪ Forrai Katalin tevékenységeinek menetét a kiemelt zenei feladat, a dalanyag a tevékenység témája nagyban befolyásolja. Vannak állandó tartalmi részek: mondóka, énekes játék, zenehallgatás, de ezek sorrendje változhat a tevékenység felépítésétől és a kitűzött céltól függően.

♪ Kokas Kláránál a tevékenységek menete állandó, azokat tartalmi jellegük miatt nem cserélhetik fel. A tevékenységek dalanyaga és hangulata inkább változatosabb, melyet apróbb újdonságokkal, ötletekkel színesítenek még.

Az emlékezet és a mozgás összekapcsolása

♪ „Az óvodában nemcsak a dallamot kell megjegyezniük, hanem a szöveget, a játékszabályokat, a hozzátartozó mozgásokat is.” (Forrai, 1993, 13.) Forrai Katalin is fontosnak tartja az ének mozgással való összekapcsolását, de a hagyományos mozgásformákkal.

♪ Kokas Klára másképp gondolja, szerinte a zenei részletek és mozdulatok többszöri ismétlésével tudja a gyermek rögzíteni a hallott zenét.

A képzelet értelmezése

♪ Forrai Katalin szerint a játékok mindig képzelethelyzetben történnek, gyermek és óvónő tudja, hogy szimbolikus szerepvállalás történik.

🎵 Kokas Klára ezt máshogy látja, szerinte a dramatikus játékokban való szerepvállalások „tényleges” átváltozások, melyben a gyermek elképzei és átéli a szerephez tartozó jellemvonásokat. Az átváltozások élményei később szóban és a gyermekek által szőtt mesékben jelennek meg.

Figyelem

🎵 Forrai Katalin módszerében az általános figyelemfejlesztés jelenik meg, mely magába foglalja az egymásra való odafigyelést, a koncentrációt az egyenletes lüktetés, dalos játékok során és a zenehallgatásra való odafigyelést is.

🎵 Kokas Klára tevékenységei során a zene teljes figyelmére nevel. Valamint az empátiás figyelemre, mely az ép gyermekek figyelme sérült társaikkal szemben. Szerinte ezáltal ezek a gyerekek sokkal elfogadóbbak, toleránsabbak.

Szabályok

🎵 Az óvodai nagy létszámú csoportoknál elengedhetetlenek bizonyos szabályok a tevékenységek zavartalan működése érdekében.

🎵 Kokas Kláránál egyetlen szabály van a tevékenységek alatt, hogy a gyerekek ne zavarják egymást táncaik közben. Miután a zene felcsendül, mindenki elcsendesedik: alkot, táncol vagy figyel. Szokásos fegyelmezésre nincs szükség, a csoport összehangolt, a gyermekek kiegészítik egymást.

Érintés

🎵 Forrai Katalinnál nem kap kiemelt szerepet az érintés fontossága, természetes, hogy a pedagógus ölebe veszi a gyermeket, megpusztilja, megöleli, ha úgy érzi, hogy a gyermeknek arra van szüksége.

🎵 Kokas Kláránál kiemelt fontosságú az érintés, a szemkontaktus. A szokás, hogy zene közben senki sem beszélhet, ezért szükséges volt egy másfajta jelzésrendszer kidolgozása. Ezeket a jelzéseket nemcsak a pedagógus, hanem a gyermekek egymással is használják.

Keretszerkezete

🎵 Forrai Katalinnál a tervezett tevékenységeknek kötött szerkezete van. Meghatározza a tevékenység menetét, a dalanyag ismétlésszámát, épít a gyermekek figyelmére és igyekszik megvalósítani azt a fejlesztést, melyet célul tűzött ki.

🎵 Kokas Klára tevékenységeinek kerete rugalmas, de az állandó tevékenységi részek közt változatosságot teremt. A gyerekek várják az ismétlődő motívumokat, névénekléseket, búcsúéneket, de a változatos játékokkal színesebbé, izgalmasabbá teszi a tevékenység rendjét.

Dokumentáció

🎵 Forrai Katalin módszerében megfigyelési szempontok alapján, papíralapon történik a dokumentáció. A megfigyelés során az egyes gyermekek fejlettségi szintjéről kapunk információt és a pedagógus javaslatot tesz a szükséges képességfejlesztésre.

🎵 Kokas Kláránál a dokumentáció videofelvételes rögzítéssel történik, ezáltal válik ismételhetővé és elemezhetővé, segítséget nyújt, hogy megtudjuk, a gyerekek hogyan érzékelik, fogják fel a zenét. Ez természetesen a pedagógusnak szintén lehetőséget ad a megfigyelésre, képességek feltárására, csakúgy, mint Forrai Katalinnál.

Integráció más területekkel:

🎵 Forrai Katalin szerint az énekes tevékenység az anyanyelvi és az irodalmi neveléssel van szoros kapcsolatban, mivel általa bővül a szókincs és új fogalmak megismerésére ad lehetőséget. De az óvodai élet során bármely tevékenységgel összekapcsolható.

🎵 Kokas Klára azonban a mozgást tekinti elsőbrendűnek, ezután következik az ábrázolás, mint integrációs terület. A hang és látvány összekapcsolásával a gyerekek zenére festenek, vagy gyurmáznak, de az elsődleges mindig a zenére való mozgás és dramatizálás. „Mozdulatélmények, dramatizálások, „átváltozások”, majd vizuális megjelenítése, ábrázolások születnek ezekből is.” (Kokas, 1998, 32.)

A zenei nevelés eszközei

🎵 Forrai Katalin zenei nevelést segítő eszközei a módszer, a zenei anyag és a célt segítő tárgyak.

🎵 Kokas Klára nem fogalmazott meg konkrétan zenei neveléshez kapcsolódó eszközöket, tevékenységeiben ugyanúgy megjelennek a módszerek és a zenei anyag, azonban nála leginkább az idő az az eszköz, mely meghozza a zenei fejlődésben kívánt előrelépéseket.

Összegzés

Módszertani összehasonlításomban igyekeztem mindkét nézőpont megfelelő arányú bemutatására. Úgy gondolom, az alapelvek eltérő értelmezése után itt még jobban megmutatkoznak a módszerekre jellemző különbségek, jellemvonások.

„Egy Kokas- pedagógus”- interjú elemzés

(Az interjú teljes hosszában olvasható a Melléklet fejezetben.)

A kutatásomhoz kapcsolódó interjút Farnadi Tamarával, a győri Richter János Zeneművészeti Szakközépiskola Bartók Béla Ének-zenei Tagiskolája ének-zene tanárával készítettem, aki Kokas foglalkozásokat tart, valamint Kokas tanítvány.

Az interjú készítésével célom, hogy átfogóbb képet kaphassak Kokas Kláráról, tanítási módszereiről, személyiségéről, gondolatairól, valamint arra voltam kíváncsi, hogy milyen érzés pedagógusként megélni a tevékenységeket, milyen és mennyi időt vesz igénybe a felkészülés.

Az interjú nagyban segítette munkámat, általa alátámasztásokat kaptam módszertani elemzésem eredményeire, mint például a pedagógus módszertani kultúrájára, a rész-egész kapcsolatrendszerre, a dicséret fontosságára.

Témaindoklásomban kifejtettem, hogy a Kokas-módszernek eltérő megítélése van, szélsőséges pozitív és negatív reakciók egyaránt övezik. Rendkívül pozitív tapasztalat volt számomra, hogy interjúalanyom saját élményeivel rávilágított, hogy eleinte ő sem volt nyitott erre a módszerre. Elmesélte a folyamatot, mely során a benne lévő ellenreakció oldódott és hogyan változott meg szemléletmódja.

Úgy gondolom a nyitottság nagyban befolyásolja a módszer megítélését. Azt is megfogalmazta, hogy a tevékenységbe bent lenni és kívülről szemlélni teljesen más, ez is indokot adhat a módszer szélsőséges megítélésére.

Kokas Klárától megkérdezték, hogy miben másak azok a gyerekek, akik ezeken a tevékenységeken részt vesznek. Ő azt válaszolta, hogy nem unottak, közönyösek és szerinte nyitottak a világra.

Interjúalanyom is hasonlóképp gondolja, hogy ezek a gyerekek, sokkal befogadóbbak. A beszélgetésben így fogalmaz: „...utána bármit megtaníthatsz nekik.”

Összegzés

Kutatásom elején célul tűztem ki a két módszer objektív bemutatását. Hipotézisem alapján, mely szerint a két módszer alapgondolatai megegyeznek, csak a megvalósításuk más, beigazolódt és eredményeimmel alá tudom támasztani.

Munkám során a módszereket alkotóelemeire bontottam, ezáltal megismertem célkitűzésüket. Az interjúval a felvetődött megítélési problémára is választ kaptam.

Kutatási tapasztalataimat nemcsak további munkám során tudom hasznosítani, hanem aktívan be tudom építeni szemléletmódomba. A problémafelvetés által egy feldolgozási folyamatot ismerhettem meg, mely döntési helyzetekbe kényszerített, ötletekkel, más megoldási stratégiákkal gyarapította problémamegoldásomat, valamint újabb kutatási kérdések merültek fel.

A zenei analfabetizmus kapcsán kérdés fogalmazódott meg bennem, hogy nevezhetünk-e bárkit is zenei analfabétának, ha nem tud kottát olvasni, de táncolt már Bach-ra? És nevezhetünk zenei analfabétának valakit, aki tud kottát írni-olvasni, mégsem találkozott még a zenebefogadásnak, ennek a módszerével?

A mozgás és az emlékezet összekapcsolásának elemzésénél is felmerült, hogy vajon felnőttként a zenét jegyezzük meg és a hozzá kapcsolódó, tanult mozdulatot, vagy a mozdulatok rögzítésével a zenét is memorizáljuk.

További diákköri tevékenységemben és kutatómunkámban részletesebben szeretném az esztétikai nevelést elemezni, a két pedagógus életútját összevetni, valamint megfigyelni mindkét módszer gyakorlatban megvalósuló tevékenységét.

Módszertani kutatásom eredményét táblázatban szemléltetem:

	Forrai Katalin	Kokas Klára
Alapelvek	Megjelennek a Kodályi alapelvek.	Megjelennek a Kodályi alapelvek.
Műfaj	Módszertani, tervszerű, logikus felépítésű.	Lírai, tapasztalatok, élmények bemutatása.
Általános képességfejlesztés	Emlékezet, problémamegoldó gondolkodás fejlesztése, testi fejlesztése	Személyiségformálás zenebefogadással, globálisan.
Célközönség, gyermekkép	Ép gyermekek, 3-6 éves korig.	Ép és sérült gyermekek, bármely életkor.
Integráció más területekkel	Főleg anyanyelvi, de bármely más területre kiterjed.	Mozgás és tárgyalakotás összekapcsolásával.
Dalanyag	Tematikus, életkor szerinti bontásban. Mondókák, gyermekdalok, magyar népdalok.	Hangulatokhoz, érzésekhez kapcsolva. Magyar népdalok, más népek eltérő lüktetésű népzeneje és műzenei részletek.
Zenei képességfejlesztés	Mondókák, gyermekdalok gyakorlásával.	Énekléssel, táncsal, szabad mozdulatokkal.
Pedagóguskép	A pedagógus javít, példát mutat, tevőlegesen segít. Tudatos, irányítja a tevékenységet.	A pedagógus nem javít, rugalmas, saját élményei alapján dolgozik. Inspirálja, terelgeti a tevékenységet
Mozgás	Hagyományos mozgásformák gyakorlása.	Egyedi, változatos, szabad mozgások zenére.
Tevékenységek tervezése	Fejlettségi szint szerint tudatosan tervez, 1 és 3 évre előre.	Adott tevékenységre készül, hangulatok, érzések szerint.
Családdal való kapcsolat	A pedagógus folyamatosan tájékoztatja a szülőt a gyermek fejlődéséről.	A szülők részt vesznek a tevékenységeken.

Irodalomjegyzék

Forrai Katalin (1993): *Ének az óvodában*. Editio Musica Budapest, Budapest

Kokas Klára (1998): *Öröm, bűvös égi szikra*. Akkord Zenei Kiadó Kft, Budapest

Kodály Zoltán zenepedagógiai koncepciója, Kodály Intézet, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (http://kodaly.hu/hu/kodaly_zoltan/koncepcio, Letöltés dátuma: 2014. 11.07.)

Kodály idézetek, Katona József Könyvtár (<http://www.bacstudastar.hu/kz-idezetek>, Letöltés dátuma: 2014.11.07.)

Mellékletek

Interjú

Munkámban a kodályi alapelveket elemzem Forrai Katalin és Kokas Klára műveiben, valamint a két módszert hasonlítom össze. Sokat segítene, ha mesélne nekem Kokas Kláráról, hogy milyen ember volt, milyen volt vele együtt dolgozni? Mi az amit megtanulhatott tőle a módszeren kívül? Hogy érzi magát a tevékenységekben? Hogy került kapcsolatba ezzel a módszerrel?

Kodály nem adott módszert, egy eszmerendszert adott, egy filozófiát. A módszerek később jöttek hozzá, a tanítványai dolgozták ki. Ezek rendkívül hasznosak és kreatívak a zenészképzésben.

Ám, Kokas Klára egyik fontos mondata, hogy a legmagasabb rendű zenével tanítsuk a zenét. Tehát, hogy ne csak a zene alkotóelemeit tanítsuk meg, hanem magával a művészi zenével neveljünk embert. Ez általában el szokott veszni a tanítások során.

Amikor a zene egyes részeivel tanítunk, ezt mondjuk: Hallgasd meg a ritmust, hallgasd meg a dallamot, hallgasd meg van-e benne ismétlődés! Ezek a rész dolgok. Az Egész pedig: a teljes ember és a muzsika kapcsolata.

A zene a testi rezgések által, az érzelmeid kapcsán lesz a tiéd, nem a sok információtól.

Fontos a totális zenei élmény megtapasztalása. Már a magzati létünktől érezzük a zenét. Ezek olyan ősi tudásrendszerek, amit csak föl kell éleszteni és életben kell tartani. Ezért már korai gyermekkorban nyitott vagy a magasabb rendű szépségre, átmegy rajtad a muzsika, mint ha egy csatorna lennél.

De intellektuálisan sokkal később tudjuk megmagyarázni, hogy mi van a zenében, mert az a tanulási folyamattól függ.

A zene elsősorban művészeti nevelés, ami az érzelmekre hat.

Így nagyon fontos kiemelni azt, hogy a totális zenebefogadás kodályi szempontból hosszú évek alatt jöhet létre, ahogy gyarapodik a tudásunk.

Kokasi szempontból pedig már csecsemőkorban, a magzati korban is, mivel, hogy mindkettő, a zene is és a mozgás is rezgés. Ezért a zene befogadása, testi befogadást is jelent. Erre pedig mindenki alkalmas, még az is, aki valamilyen testi vagy szellemi nehézséggel él. Aki testileg, szellemileg, valami hiányt szenved, az itt belül mégis tud mozogni.

Tehát azt mondja Klári néni, hogy a véráramok és a sejtek, a belső nedvek átveszik a rezgést, akkor is, ha te egy toloszékben ülsz. Akkor is tudsz táncolni. De hát ez kívülről nem látszik. Ám ezt az állapotot létre lehet hozni. És ez a tanítás, a zenetanítás művészete: hogyan hozod létre azt a készenlétet, hogy a tanítvány, akár kicsi, akár nagy, kész legyen a zene befogadására.

Ez a készség ez egy állapot. Ezt az állapotot hozod létre a Kokas módszerben, hogy nyitott legyen a gyermek a zene befogadására. Meg kell tanítanod arra, amit már ő valahol eleve sejt, hogy a csendben születik meg a teljes figyelem.

A teljes figyelem Kokas Kláránál nemcsak zenei figyelem, hanem az élet a figyelme, amihez egy nyugalmi állapot kell és egy helyre való figyelés. A pedagógusnak is kell, hogy olyan figyelme legyen, hogy minden gyereknek, minden rezzenését kövesse.

A zene befogadásakor rövid időt, 1-2 percet mutatunk meg a gyerekeknek, de többször, ugyanazt. És ahogy többször meghallgatják a teljes figyelmükkel, úgy rajzolódnak ki az egészből az egyre kisebb egységek és így egyre inkább a zene esszenciáját közelítjük meg. Ezekkel szemben a kodályi koncepció megismerve a kis részeket, az apró, a gyermeki szemmel megérthető, intellektuálisan felfogható zenei egységeket, tehát a ritmust, hangokat, dallamvilágot, a motívumokat, stb, egymásra rakosgatja őket, majd ezeket reprodukálva egyre nagyobb, szélesebb képet nyújt, a zenéről.

És így hosszú évek alatt zenei befogadóvá neveljük a fiatalságot. Ám, ez a két koncepció középen találkozhat. Ahogy a kodályi pedagógia egy egész embert nevelő filozófiai rendszer, úgy a kokasi pedagógia is egy teljes embert nevelő rendszer, csak a kiindulási pontjuk más.

Tehát ahogy mi megtanítjuk a zenei-írás olvasást az alapoktól kezdve, úgy „kokasi módon” a zene befogadását viszont az egészből indítjuk el. Így, olyan fantasztikus lehetősége lehet egy énektanárnak, hogy miközben zenei írást, olvasást és zenei hallást tanít apró részekből, úgy a

zeneművek befogadását a legnagyobb klasszikus művek többször lejátszott pár perces részleteiből tanítja. Tehát egészen kicsi korban már azt is megláthatja, megérezheti, hogy hová jut el az a sok apró dolog, amivel foglalkozik... Az egészből a részekig, a legnagyobb egységből kiindulva rajzolódnak ki a zenének az apróbb elemei.

Sok, sok csepp egy hatalmas tengerben, a Muzsika tengerében.

Erre a fajta tanításra felkészülni saját élménnyel, saját tapasztalás útján lehet: pl. úgy hogy te magad átéled otthon magadban a tanítandó művet, megnézed, hogy mi az, amit ebből át szeretnél adni. Közben neked mégiscsak ismerni kell a zenét ahhoz, hogy hol van a moduláció, hol van ismétlés, milyen forma, tehát neked pontosan és mindent kell tudnod a zenéről...

Egy külső szemlélőnek ez úgy tűnhet, hogy ez egy parttalan óra. Ám te olyan határok közé teszed, ami nem korlát, hanem egy állandó kapaszkodás, kapaszkodó a gyerekeknek. Te vagy maga a kapaszkodó, és amiket mondasz hozzá egy- egy zenehallgatási ismétlés előtt, az a pár mondat segít abban, hogy haladjon tovább a zenében. Ezek a mondatok lehetnek zenén kívüliek, (bár nem azok, mert a zenéhez kapcsolódnak mégis), de ha a széllel, vagy a szomorúsággal szeretnél dolgozni, mert olyan idő van, akkor olyan művet választasz aznapra. Tehát, ha valami érzelmi, vagy anyagi dolgot társítasz hozzá és arra kapcsolódsz, akkor is a zenéből indultál ki.

Ezt megtanulni, úgy érzem, hogy hosszú folyamat. Mégis amikor az ember erre ráérez, akkor rájön, hogy mindig így kellett volna tanítania. Valahol benne van ez az emberben, hogy a művészetet így lássa át, mint ahogy egy festmény technikáját sem biztos, hogy megértjük, de megnézzük a múzeumban, és azt mondjuk, hogy nekünk ez tetszik. És nem látjuk az ecsetkezelést, vagy nem tudjuk megfogalmazni, hogy miért pont ott van a tájképen az a fa, de érezzük benne a harmóniát. Ahogy egy koncertre beülünk, anélkül, hogy tudnánk, hogy Beethoven milyen fogásokat alkalmazott a szimfóniában, mi mégis valami miatt érezzük, hogy az az egyetemes jó.

A gyermekkorban kell megéreztetni azt, hogy a művészetek az emberiség fölötti dimenziókba visznek. Ha a gyermek megéri a testén keresztül az öröm által, (tehát egy lelki megnyugvás által) ez azt jelenti, hogy az egész életére kinyílik egy érzékenysége. Ez az érzékenység roppant fontos szó. Ez mindannyiunkban bent van, ki lehet nyitni kisgyermekkorban, vagy a terhesség alatt segítjük kinyitni az édesanyában... Ahogy a Kodály mondta, hogy a zenei nevelést a születés előtt 9 hónappal kell kezdeni, és még továbbment, hogy még jobb az anya

születése előtt 9 hónappal. És a művészeti nevelésnek a legfontosabb célja az érzékenységre való nevelés lenne és az örömszerzés. Ez egy állandó segítségnyújtás, egy életre kapaszkodó és segítség a fizikai világban.

Klári néni ebben élt. Neki az egész élete erről a Csendről, a teljes figyelemről és az élet pozitív megéléséről szólt. Mivel ő ezekben a zenékben élt, ő egy-egy órájára hetekig készült, úgy, hogy azt a pár percet, amit a tanítványainak vitt, meghallgatta ezerszer és vizsgálta benne, hogy adja át a gyerekeknek ezt a művészi magasabbrendűséget.

Ez egy életforma, amit az ember először csak csodálkozva nézett, és utána rájött, hogy tulajdonképpen nem is lehet másképp tanítani. A gyermekhez nem lehajolunk, hanem oda guggolunk, és mi csak segítjük őt. Mi segítők vagyunk, rávezetők.

A tanítás egy rávezetés, inspirálók vagyunk. Azt segítjük, ami öröktől van, csak segítjük kibontakozni. Minden gyermekben meg kell találni azt a kincset, azt a másságot, amit ő hordoz.

A zenehallgatás utáni beszélgetéseitekből kiderül, hogy, amikor a zene a gyermek szűrőrendszerén átmegy, lehet, hogy teljesen ellentétes attól, amit te eddig gondoltál az órára vitt muzsikáról... És milyen fantasztikus meglátások születnek így! Ezért nincs rossz válasz, nincsen rossz mozdulat, nincsen rossz kérdés, nincs rossz történet.

Csak dicsérni lehet. 100 dicsérő szó, ezt össze kellett írni, hogy mik azok a mondatok, amivel egy gyereket tudsz dicsérni, mert mindent meg kell köszönni, amit megmutat. És azt is meg kell köszönni, ha egy gyermek 2 évig csak a szék alatt hallgatózik és figyel, mert tudod, hogy a harmadik év közepén kinyújtja a kisujját feléd, összeérték, és azt mondod, hogy na, megérte ez a 3 év.

Tehát, hogy minden egyes kis apróságnak örülni lehet. Az érintés, a testi közelség segítheti ezt a kinyílást, de ha nem, ha még mindig falakba ütközik, akkor ezt a zene megnyithatja. A 100 dicsérő szó a pozitív megerősítésnek a kavalkádja, nagyon nehéz összeszedni. Én ajánlani tudom, hogy szedjünk össze egy párat: azon kívül, hogy „ügyes vagy”, milyen szóbeli segítséget, inspirálást tudsz adni arra, hogy átlendüljön azon a nehéz dolgon, amin éppen akkor halad át.

A dicséret a legnagyobb inspiráció. Minden apró rezdülést dicsérni kell, mindenféle szavakkal, és jó, ha ezt az ember leírja magának, hogy hányféle lehetőséget tud a szókincstárából arra, hogy a gyereket segítse, dicsérje.

Nem lehetett soha panaszkodni neki, ő sem panaszkodott, pedig nagyon sok ellenállásba ütközött. Ez a sok ember, aki Kodály- tanítványnak mondja magát, vagy mondta magát, végül is elindult ezen az intellektuális úton a zenei írás-olvasásnak a professzionális, és a legmagasabb rendű és világhírű útján, amit Kodály- koncepcióként emlegetnek.

Klári néni pedig elindult egy olyan művészi úton, ahol azt a kérdést tette fel magának: mit lehet tenni olyan helyzetben, ahol ez az intellektuális tanítás nem működik. Testi fogyatékoság, lelki zavarok, apátlan-anyátlan árvák, Amerikában négerek között.... Megkereste azokat a helyzeteket, ahol a szó-mi, a tá, ti-ti már nem működik. Nem fogja meg, nem viszed vele közelebb a zenét, nem érdekli. És ezért Amerikában négerek közé ment, Magyarországon árvaházakba kéredzkedett be, vakok közé és fogyatékosok közé. Tehát minden olyan helyre, ahol nem működnek a fogalmak, tudáshalmazok, teóriák.. És így kísérletezte ki a saját módszertanát a kodályi elvekkel. És bizony a mai világban sokszor előfordulhat, hogy nem tudod zenei írás-olvasásra megtanítani a tanítványaidat különböző okok miatt, de a zene szeretetére nagyon szeretnéd.

A mozgás. Felismerte, hogy abból kell kiindulni. Megkereste a gyermekekhez vezető utat: a mozgás, érzélem, testi érintés, pozitív megerősítés. Segítő vagy, reagálsz rájuk, teljesen odafigyelsz, megtanítod nekik a csönd szeretetét. Kokas Klára azt mondta, hogy meg kell éreztetnünk, hogy a zeneszerző valamit a magasságokból közvetít le a földre.

Végig kell menni ezen a folyamaton te magadnak is, hogy tapasztald meg a saját élményedet. És én magam Klári néni első hétvégéjén csak ültem és ültem, és azt mondtam, hogy hazamegyek. Ennyi furcsa emberrel nem akarok együtt lenni.

Volt egy fal bennem, egy ellenreakció. Aztán, ahogy fokozatosan megismerkedtem Klári néni személyiségével, egyre inkább megéreztem, hogy mennyire természetesen közeledett ehhez az ösztönös reakciómhoz, de ahhoz is, hogy meg sem mozdultam..., Ám a táncával odajött hozzám, rám nézett, mosolygott, tovább ment, nem volt benne semmi erőszak, vagy kérdés, számonkérés felém...ha majd eljön az idő, úgy is átlépem ezt a gátat...láttam a szeméből.

Az erőszakmentesség egy csodálatos dolog, annyit lendít a gyerekeken! Érti, hogy nem lehet baj, akkor sincs baj, ha nem csinál semmit. Semmi sem kötelező. A kérés csak az, hogy harmonikusan legyél együtt ebben a csapatban. Az is harmonikus, ha ülsz a szék alatt, az is harmonikus, ha csak becsukod a szemed, az is harmonikus, ha nézed a többit és csodálkozol. Minden belefér, csak ne bánts senkit. Magadat se bántsd.

Ahhoz hogy ezen az úton elinduljon a pedagógus először is saját magán kell változtatnia. Ez egy nagy szabadságot hoz. A tanítványodat egy kis időre kimozdíthatod a szorzótáblás, betűkerekítéses világából és megmutathatod neki az univerzumot...

Ez gyönyörű, igen, és a gyerekek ebben fürdenek. És akkor rájössz, hogy nincs mitől félni, mert ők otthon vannak. Csak nekünk furcsa, mert mi felnőttek vagyunk, és vissza kell mennünk oda, amikor még miénk volt az egész világ.

Tehát ez egy olyan harmónia, ami egy csecsemőben, kicsi gyermekben benne van, mert még ott van vele az egész univerzum. Ebből életünk során fokozatosan eltávolodunk. De a zene visszavisz és benne tart.

És ami még csodálatos, hogy ezek a gyerekek, mikor táncoltak és kinyílt a fantáziájuk és megnyugodtak és kitáncolták minden bajukat és örömeiket, akkor utána bármit megtaníthatsz nekik.

Köszönöm a beszélgetést!